

ВЕЛИКИЙ РОМАН

Улас
Самчук
**НА
КРАЮ ЧАСУ**

Харків
«ФОЛІО»
2023

Людина значить у світі лишень
стільки, скільки до неї заховано;
але вона потребує світ,
щоб могли визначити те,
що в ній заховано: для цього, одначе,
необхідні діло і страждання.

Гуго фон Гофманшталь¹

I

Рано, біля години дев'ятої, трохи зім'ятий, трохи невиспаний, з обличчям ніби після доброї випивки Михайло Федорук висів з потяга на Вільсоновому двірці² чеської Праги. На ньому легкий, темно-сірий осінній плащ, бурий пім'ятий капелюх і заношені скривлені черевики. В руці у нього невелика, чорна, подряпана валізка.

Здалека було видно, що він мав добрий, вдоволений настрій, дармащо його невелике, коструbate, монгольське обличчя нічого такого, за винятком втоми, не прозраджувало³. Настрій виходив з нього, ніби сяйво з лямпи, не дивлячись на його занедбану зовнішність.

¹ Гофманшталь Гуго фон (1874–1929) — австрійський письменник.

² Головний залізничний вокзал Праги, який у згадані в романі роки мав назву на честь американського президента Вудро Вільсона (1856–1924).

³ Тобто не виявляло.

Нічого дивного. У його кишені на цей раз було рівно дві тисячі корон чеських — зеленими банкнотами по сто «ка-че» з головою президента Масарика¹. Першу з них він розміняв ще в потязі, де купив десятку дешевих цигарок «Спорт» і раннє видання «Вечірнього чеського слова»². Він курить «Спорт» не тому, що не міг би собі дозволити на щось краще, скажемо, «Єгипет»³ чи щось подібне, а тому, що він дуже звик саме до цих тоненьких, з прісним смаком, не дуже пахучих цигарок і ніякі інші йому не смакують. До речі, він нікуди не спішить, він має досить часу, а як не досить часу, то в кожному разі досить душевного спокою, щоб не бути метушливим. Він спокійно, з розхристаним плащем переходить разом з іншими подорожніми велику гомінку залю двірця і виходить на осяяну раннім осіннім сонцем широку вулицю з пам'ятником президента Вільсона насупротив⁴.

Після потяга, після нічної подорожі, після задимленого переділу і кволого світла вулиця видається ясною, свіжою, просторою і такою дуже інтимно-знайомою, ніби його власна кімната. Сюди і туди повільно тягнуться біло-малинові трамваї — «одинка», «сімка», «двадцять двойка», знає їх, як азбуку, звідки і куди йдуть, де зупиняються, де кінчаються — вправо і ліво, туди і назад, спокійно котяться ті благородні скриньки на колесах, не знаючи ні дня ні ночі...

¹ Масарик Томаш Гарріг (1850–1937) — перший президент Чехословаччини (1918–1935).

² «Večerní České Slovo» (1919–1945) друкувалося як додаток до щоденної чеської газети «České Slovo».

³ Найпопулярнішими на той час у Чехії були цигарки «Sport», «Егурт» та згадана далі «Zora».

⁴ До 1941 р. навпроти празького залізничного вокзалу справді стояв пам'ятник В. Вільсону.

Перед двірцем довгою лінією також спокійно, ніби поприв'язувані до панелі, стоять і чекають.

Федорук також не поспішає. Хвилинку роздумує, куди і що. В руці у нього чорна обдряпана майже порожня легка валізка. Мешкання він поки що не має, але десь треба поїсти. І чи варто сідати до трамвая, коли «до Вацлаваку»¹ всього кілька десятків кроків. Там в автоматі «Корона» або «Татра» найкраще і найшвидше поїсти, до речі, Федорук вже заскучив за своєю «држковою полевою», тобто юшкою з фляків², або ковбасками з гірчицею та булочками, що звуться «вуршти»³. А можна зайти і до «Фенікса»⁴ і поїсти солідно, як і належить людині, що має в кишені дві тисячі корон.

Федорук переходить вулицю напроти скверу, повертає вліво і йде спокійно хідником⁵ в напрямку площі Вацлава. Дерев в сквері вже майже голі, під ногами повно жовтого, сухого, шелестючого, липового і каштанового листу... Що ж... Ніяке диво. Кінець жовтня. І так ще ось яка ласкава, м'яка, ніби у фетрових рукавичках, спокійна погода, хоча хто знає ознаки осіннього неба, може сказати, що воно ось-ось почне свою музику осени. Можливо, навіть довгу, марудну симфонію Сука⁶.

На розі площі Вацлава і вулиці Вільсона високий старий перістий п'ятиповерховий будинок фірми Прохаз-

¹ Розмовна назва Вацлавської площі (площі святого Вацлава) у Празі.

² Традиційна чеська перша страва (чеськ. dršťková polévka) з фляків, тобто тельбухів.

³ Вуршти (чеськ. vurshti) — різновид сосисок, або ж ковбасок.

⁴ Тепер у будинку архітектора Бедржиха Ермана на Вацлавській площі, № 56, міститься торговельно-розважальний центр «Фенікс».

⁵ Трогуар (чеськ. chodník).

⁶ Сук Йозеф (1874–1935) — чеський композитор та скрипаль.

ка¹, що торгує різним паливом, з великим годинником на причілку, який пока[зу]є десять хвилин по десятій. Федорук пригадає, що тут працює також його приятель Незбудько, також ветеран армії УНР, але тепер нема часу заходити до нього. Треба трішки поспішити, бо на нього чекає і тее і сеє, треба поїсти, треба зайти на поліцію, треба знайти мешкання. По суті — багато діла і все треба зробити цього самого дня.

У автоматі «Корона» кого Федорук зустрічає? Гриця Клименка. Найкращого друга. Веселий і рухливий, як завжди, дармащо він не дуже легкий, що його руда облізла течка, набита чимсь по вінця, що його сірий роглан нагадає старе шатро. Розцілувалися, ніби сто літ не бачились, після настоячки їли гарячі «парки»², попивали «пілзенське»³ і зацікавлено, ділово, як справжні кандидати на інженерів, говорили.

— Ну, як же справи? — питав запханим ротом Клименко.

— Та добре, — ковтаючи «вуршта» відповідав Федорук.

— Міряв?

— Та міряв.

— І заробив?

— Дещо... А ти?

— Та ось здаю «писемку»⁴ — хай їй дідько. Сам Алах післав мені тебе. Помагай.

¹ Згадується чеська фірма «Віхтерле-Прохазка» (Wichterle-Prochazka), яка займалася спочатку виготовленням сільськогосподарських машин та інструментів.

² Парка (чеськ. pátek) — сосиски, ковбаски; традиційна чеська страва.

³ Пілзенське — сорт чеського пива, яке виробляється у броварні Plzeňský Prazdroj міста Пльзень.

⁴ Тобто письмовий іспит (чеськ. písemku).

— У кого?

— Та у Горака... І то чортячо несподівано... Бо ще учора я і не мріяв скакати просто в інженери. А сьогодні пішов «на ұстав»¹ і зустрічаю самого старого. Уяви, пізнав мене, хе-хе-хе! Каже: Кліменко? Маєте писемку? А у мене, як на те, вирвалось: маю! А я-то маю і не маю...

— Нічого. Смали. Зробимо, — категорично вирікає Федорук. — Бери ще... Ні, ні, ні! Плачу я.

З'їли ще і ще випили. Потім вийшли. Розмовляли досить шумно. Слова летіли на всі боки так, що дехто оглядається. Не звертали на це уваги, бо чулися незалежно, мовби у себе дома. Йшли вниз Вацлаваком заповненим широким хідником. Зустріли кількох знайомих і здалека привіталися. Перед фірмою взуття «Батя»² зупинилися.

— Знаєш... Мушу набути якесь взуття... Розбив зовсім, — вибачливо казав Федорук і вказав на правого рудого витоптаного, давно не чищеного черевика.

Зайшли разом, піднялися ліфтом до другого поверху — «отделені мужське» і за чверть години Федорук був у нових, блискучих чорних низьких черевиках, число сорок один, ціна п'ятдесят дев'ять корон. Старі черевики викинув тут же в магазині до коша для відподків³. В новому легше для тіла і душі. Ще ось пару білих сорочок та порядне сако — і осінні відвідини кав'ярні «Метро»⁴, і танечні лекції «На старій пошті» забезпе-

¹ Тобто інститут (чеськ. *ústav*).

² Томаш Батя (1876–1932) — чеський промисловець, засновник взуттєвої фірми «Bata», яка досі популярна в Чехії.

³ Тобто до сміттярки (чеськ. *odpadkový koš*).

⁴ Відомий празький ресторан «Метро» (чеськ. «Metro»).

чені. А тоді — хоч потоп, як казав котрийсь Людвик, король французький¹.

На розі вулиць Водічкової та Народньої² розійшлися. Тут вже зовсім недалеко вулиця Кароліни Светлої, де знаходиться центральний уряд поліції, куди Федорук потребує зайти. Гриць пішов на свій «ўстав», тобто факультет, що на площі Карла, і обіцяли зустрітися біля години першої у студентському домі. На Альбертові.

Ріг вулиць Кароліни Светлої і Народньої. Великий п'ятиповерховий брудно-сірий будинок. Точно на його розі невеликий напис: «Поліцейні жедітельстві»³ з маленьким білим левиком на червоному тлі⁴. Вхід з вулиці Светлої, другий поверх вліво, кімната шістдесят два. Про це чемно повідомляє дижурний поліцай при вході у його чорному, суконному, з блискучими відзнаками шоломі.

Федорук не потребує питати нікого. Знає цей будинок, ці сходи, цей коридор і цю «цізінецьку»⁵ кімнату шістдесят два так само, як і свою порожню кишеню, бо він тут виходив не одну пару черевиків і вистояв у черзі добру тисячку годин. Приходить ще раз і прийде ще не раз. І завжди тут черга, і завжди треба чекати. На цей раз, на велике щастя, зовсім мало людей, і понурий, сизоокий, округлий, як кавун, урядовець у сірому плащі має пристойний настрій.

¹ Фразу «Після нас хоч потоп» (символізувала непомірні витрати) приписують маркізі де Помпадур, коханці короля Франції Людовика XV (1710–1774).

² Ідеться про паралельний Влтаві Національний проспект (Narodni trida).

³ Управління поліції (чеськ. policejní velitelství).

⁴ Ідеться про фрагмент чеського герба зі срібним богемським левом із золотою короною на червоному тлі.

⁵ Очевидно, мається на увазі кімната для оформлення документів іноземцями (чеськ. cizinci).

— Ма ўцта¹, — вітаецься, як звычайна, і як звычайна, ніхто на це не відпвідае, а тільки пара чужинців («ці-зінців») спокійно повертають свої голови, щоб бачити, хто це хоче збільшити їх чергу. Сизоокий урядовець за перегородкою щось спокійно, поволі, байдуже пише. Інші урядовці за тією ж перегородкою так само поволі і мовчки пишуть. Чужинці мовчазно і спокійно чекають, дехто — опершись на перегородку, дехто — стоячи незграбно, як мішок з картоплею. Сизоокий урядовець іноді кидає уривне питання:

— Ваше прізвище?

Або:

— Коли ви народилися?

Або:

— Коли до нас прибули?..

Скрипить перо, зрезигновано² дивляться інтєрсанти³, на закуреній стіні висить Масарик у кашкеті чеських легіонерів.

Кожного року у цих осінніх днях Федорук діставав продовження свого тут перебування на свій обтріпаний тимчасовий чуженецький пашпорт. Цього року процедура трохи міняється. Замість чуженецького пашпорту Чехословацької республіки видають міжнародний, чуженецький пашпорт Нансена на рішення Ліги Націй в Женеві⁴.

¹ Мої вітання (чеськ. má ůcта).

² Тобто пригнічено, приголомшено.

³ Тобто зацікавлені особи.

⁴ Так званий «нансенівський» паспорт — міжнародний документ, що посвідчував особу власника, переважно біженця без громадянства. Автор проекту — норвежець Фрїтьоф Нансен (1861–1930), комісар Ліги Націй у справах біженців (першої міжнародної організації, що мала на меті утвердження миру і безпеки між народами; була заснована на Паризькій мирній конференції в 1919–1920 рр., проіснувала до 1946 р.).

Нарешті приходить черга Федорука. Подає приготований свій старий паспорт, сизоокий урядовець спокійно його бере, спокійно, довго на нього дивиться і одночасно, не піднімаючи голови, спокійно питає:

— Ваше прізвище?

— Федорук, — каже Федорук, наголошуючи своє прізвище на «до».

— Рус?

— Українець.

Урядовець піднімає голову. Його сизі очі дивляться на Федорука не дуже весело. Пивно-жовтаві очі Федорука відплачують йому тим самим.

— Чому не змінили скорше паспорт?

— Я не був у Празі.

— А де?

— Біля Оломовця¹.

— Що там робили?

— Міряв.

— Ви кандидат на інженера?

— Так.

— Знали, що паспорт треба міняти?

— Знав.

Урядовець деякий час дивиться нерішено, а потім каже:

— Ну, добре! На цей раз так зійде. Дістанете паспорт Нансена. За два тижні зголосіться на вулиці Бартоломейській², сім. Ма уцта!

¹ Оломоуць (Olomouc) — чеське місто в Центральній Моравії.

² Ця вулиця (Bartolomějská ulice) розташована у Старому місті Праги та з'єднує вулиці Кароліни Светлої та На Перштині. Тут справді досі існує відділення поліції.

ЗМІСТ

I	3
II	21
III	42
IV	66
V	81
VI	129
VII	144
VIII	170
IX	191
X	210
XI	227
XII	260
XIII	327
XIV	362
ПІСЛЯСЛОВО. <i>Наталка Лисенко</i>	398